

LASZLO Alexandru s-a născut la 4 mai 1966, în Cluj. Profesor de italiană la Colegiul Național „George Barițiu” din Cluj. Doctor în Filologie al Universității „Babeș-Bolyai”. Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

A publicat articole, studii literare, eseuri, polemici și traduceri în reviste culturale din România (București, Bistrița, Brăila, Cluj, Constanța, Craiova, Iași, Oradea, Satu Mare, Sibiu, Tîrgu Jiu, Tîrgu Mureș), Statele Unite, Israel, Germania, Italia.

Cărți: A. Literatura română: 1. *Între Icar și Anteu*, 1996. 2. *Orient Express*, 1999. 3. *Grîul și neghina*, 2002. 4. *Criticul literar Nicolae Manolescu*, 2003, 2009. 5. *Vorbind* (cu Gheorghe Grigurcu și Ovidiu Pecican), 2004. 6. *Toate pînzele sus!*, 2005. 7. *Viceversa!* Polemici pro și contra lui Paul Goma, 2009. 8. *Muzeul figurilor de ceară*, 2009. 9. *Viața de zi cu zi*, 2011. 10. *Exerciții de singurătate*, 2012. 11. *Tutti frutti*, 2013. 12. *Uriașe lucruri mici*, 2014. 13. *Stări de spirit*, 2018. 14. *Cum se inventează un huligan?* Mihail Sebastian, ziarist la „Cuvîntul”, 2019. B. Limba-literatura italiană: 1. *Dicționar italian-român*, 1999. 2. *Dicționar practic italian-român și român-italian*, 2003. 3. *Dicționar italian-român, român-italian*, 2006, 2016. 4. *Memorator de limba italiană. Gramatică practică*, 2007, 2015, 2018. 5. *Prin pădurea întunecată. Dialoguri despre Dante* (cu Ovidiu Pecican), 2011; în versiune italiană: *Per la selva oscura. Dante parlato* (con Ovidiu Pecican), 2013. 6. *A revedea stelele. Contribuții la studiul operei lui Dante*, 2013, 2018. 7. *Antologia di letteratura italiana per le scuole*, 2018.

Traduceri: A. Din franceză în română: 1. Romain Gary, *Ai toată viața înainte*, 1993, 2006, 2013. 2. Raymond Queneau, *Zazie în metrou*, 2001, 2004, 2008. 3. Raymond Queneau, *Suntem mereu prea buni cu femeile*, 2005. 4. Catherine Siguret, *Femei celebre pe divan*, 2009. B. Din română în italiană: 1. *Omaggio a Dinu Adamesteanu*, 1996 (colaborare). 2. Laszlo Alexandru-Ovidiu Pecican, *Per la selva oscura. Dante parlato*, 2013. 3. Gelu Hossu, *Il Card. Iuliu Hossu. Spirito della Verità*, 2019. C. Din italiană în română: 1. Luigi Accattoli, Karol Wojtyła. *Omul sfîrșitului de mileniu*, 1999. 2. Renzo Allegri, Padre Pio. *Omul speranței*, 2001, 2002, 2011. 3. Umberto Eco, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, 2008. 4. Giovanni Papini, *Dante viu*, 2009. 5. Patrizio Trequattrini, *Furio*, 2010. 6. Patrizio Trequattrini, *Șantajul*, 2011. 7. Andrea Tornielli - Domenico Agasso jr., *Sfaturi prietenești de la Papa Francisc. Cuvinte care ne ajută să trăim mai bine*, 2017. 8. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 1, *Șalul negru*, 2019. 9. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 2, *Viața goală*, 2019. 10. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 3, *Țopăiala*, 2020. 11. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul 4, *Bărbatul singur*, 2020.

LASZLO ALEXANDRU

Lectura lui

DANTE

Purgatoriul

Volumul II

CARTIER POPULAR

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: (021) 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
cartier.md

*Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune
din România și Republica Moldova.*

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Nobles și pe cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.

E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România

Tel./fax: (021) 210 80 51

E-mail: romania@cartier.md

cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură.

Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier popular* este coordonată de Gheorghe Erizanu

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Em. Galaiu-Păun

Coperta sericii: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Ruxanda Sava

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Laszlo Alexandru

LECTURA LUI DANTE. PURGATORIUL

Ediția I, noiembrie 2020.

© 2020, Editura Cartier, pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Proiect editorial cofinanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național.

AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Laszlo, Alexandru.

LECTURA lui Dante. Purgatoriul / Laszlo Alexandru; coperta: Vitalie Coroban. – [Chișinău]: Cartier, 2020
(Tipogr. „Bons Offices”) – (Cartier Popular / colecția coordonată de Gheorghe Erizanu,

ISBN 978-9975-79-891-4). – ISBN 978-9975-86-460-2.

Vol. 2. – 2020. – 662 p. – 500 ex. Preț: 76,80 RON + TVA

ISBN 978-9975-86-462-6.

821.131.1.09

L 25

DESPRE PURGATORIUL LUI DANTE

„Oricine se va înălța, va fi smerit;
și oricine se va smeri, va fi înălțat”

(Matei, XXIII, 12)

Purgatoriul apare, în ideologia religioasă, aproape odată cu Dante. Mitologiile antice împărțeau lumea în două mari categorii, binele și răul, Hadesul și Cîmpiile Elizee, virtușii și păcătoșii. Ideea canonică de Purgatoriu a fost acceptată de Biserica Catolică abia la Conciliul de la Lyon din 1274 (iar de Biserica Ortodoxă nici azi). Dacă ne gândim că Dante s-a născut în 1265, el avea 9 ani cînd conceptul a fost preluat. Putem considera Purgatoriul contemporan cu poetul italian. Configurația binară, bine-rău, era lipsită de o valoare intermediară. Teologii au fost nemulțumiți de o asemenea radicalitate. Lumea nu poate fi redusă doar la virtuși și păcătoși. Trebuie ca oamenii de rînd, îndemnați cu insistență la pocăire, să aibă o șansă, să poată spera la mîntuire. Și-atunci a fost „inventat” acest spațiu de mijloc, care totodată a făcut gîndirea mai complicată, a diversificat judecata teologică și morală.

În accepțiunea creștinismului occidental există două momente de evaluare a persoanei. După moartea fiecăruia are loc o judecată individuală, iar sufletul ajunge în Infern, sau Purgatoriu, sau Paradis. A doua socoteală va avea loc la Judecata de Apoi, cea definitivă, cînd Purgatoriul va dispărea. Așadar ținutul la care ne referim este un spațiu intermediar, între bine și rău, dar totodată un loc provizoriu, de ispășire a păcatelor pentru cei care s-au pocăit înainte de moarte.

Deși ideea de Purgatoriu a fost acceptată, în mod canonic, abia pe vremea lui Dante, poetul italian este cel care-i întemeiază imaginea artistică cea mai complexă și mai spectaculoasă. El ia con-

ceptele teologice și le aplică într-o sferă literară, prin intermediul fanteziei sale. Dante a împins la maximum conceptul, în extensia, diversitatea și precizia sa, în interval de câteva decenii. Situația este amplu prezentată în cartea lui Jacques Le Goff, un medievalist reputat care a scris despre Nașterea Purgatoriului și a analizat toate aceste frământări ideologice din deceniile secolului al XIII-lea.

Prin ce este bogată abordarea lui Dante? Poetul își construiește universul din *Divina Comedie* cu multă abilitate. După cum știm, există cele trei cărți, *Infernul*, *Purgatoriul* și *Paradisul*, echivalente celor trei spații unde ajung sufletele după moarte. Personajul principal din poem este chiar Dante, întreaga acțiune evoluează la persoana întâi singular. Din dorința de a-și spăla păcatele, de a căuta și a dobândi mîntuirea, protagonistul traversează pe rînd cele trei ținuturi. Mai întâi coboară în Infern, apoi urcă în Purgatoriu și pe urmă zboară în Paradis. Punctul culminant este atins în cîntul o sută, cînd Dante ajunge în fața lui Dumnezeu. Prin ce este unică în literatura mondială această capodoperă? Prin contopirea artistică a trei discipline: mitologia, geografia și etica. Dante imaginează continuarea poveștii din Biblie, unde apărea episodul revoltei lui Lucifer împotriva lui Dumnezeu, care îl izgonește din ceruri. Ce se întîmplă cu Lucifer? Diavolul cade pe pămîntul care, îngrozit de această arătare oribilă, se trage în lături, de spaimă și de scîrbă. Se creează un puț în formă de pîlnie. Acea peșteră e tocmai Infernul, ca o prezență geografică foarte concretă. Diavolul se blochează, de la brîu, în centrul Pămîntului. Dante pătrunde în spațiul damnării și e însoțit de Virgiliu, poetul preferat și călăuza sa. În Infern cei doi coboară în cercuri succesive, unde este pedepsit un anumit păcat. Uneori găsim mai multe păcate într-un singur cerc. De pildă într-al optulea sînt zece bolgii, sau gropi. Pe ansamblu vedem câteva zeci de păcate, fiecare cu tipul său de pedeapsă specifică.

Așadar în Infern se coboară. Protagonistul ajunge pînă la centrul Pămîntului, în dreptul lui Lucifer, care e înțepenit acolo. Nu e abuziv să ni-l închipuim într-o imagine efectivă, au fost numeroase picturi celebre care s-au realizat pe baza versurilor. După cum au fost trasate scheme, cu ajutorul cărora să fie explicat textul poetic. În dreptul lui Lucifer se află și centrul de greutate al

Pământului. Cei doi se răsucesc și încep să urce de-a lungul trupului montruos. Ies în emisfera cealaltă.

Planeta noastră – conform proiecției dantești – este rotundă, fiind formată din două emisfere: cea nordică, adăpostind continentele cunoscute în Evul Mediu, cu geografia specifică; și cea sudică, acoperită de ape. În centrul emisferei meridionale s-a format muntele Purgatoriului, din pământul care s-a retras de groază, la apariția lui Lucifer. Toată cantitatea de material trebuia să se regăsească undeva, iar ideea lui Dante este că pământul dislocat s-a înălțat, din oroare, în fața lui Lucifer, și a constituit un munte. Se continuă un mit al Genezei, care e imaginat geografic și e localizat pe globul terestru. La extremitatea opusă a continentelor locuite se află așadar Purgatoriul. Dacă între păcătoșii eterni se cobora, printre purganți se urcă. Anumite reguli se inversează. Avem o progresie treptată, pe diverse spații.

A treia dimensiune a capodoperei dantești este cea etică. Nimeni nu se află la întâmplare pe lumea cealaltă, nici în Infern, nici în Purgatoriu. În spațiul de damnare am văzut o progresie a păcatului: cu cât se coboară, cercul e mai strîmt și tortura e mai groaznică. Trădătorii, cei mai mari păcătoși din vremea aceea, se află în cercul al IX-lea. După ce ajungem dincolo, în Purgatoriu, tot o ierarhie etică vedem, o evoluție morală. Avem o plajă, unde vin morții cu pluta, ghidați de un înger. E singura cale pe care se poate ajunge acolo. Întîlnim un spațiu amplu, Antipurgatoriul, unde sufletele moarte n-au izbutit încă să se curețe de păcate, ci așteaptă: cu anii, cu secolele, pînă le vine rîndul să înainteze spre poartă. Aici se află excomunicații, leneșii, morții de moarte violentă și Valea Principilor. Depășindu-se Poarta Purgatoriului, se pornește ascensiunea pe munte. Mișcarea succesivă se produce pe niște „cornișe” sau „balcoane”. Sînt un fel de poteci sculptate în munte, cu o lățime de cîțiva metri. Se merge pe acele cărări, unde sînt dispuse spiritele în suferință. Avem cornișa primă, cu penitenții care au greșit prin aroganță. Pe urmă sînt invidioșii, mînioșii, leneșii, zgîrciții și risipitorii, lacomii, desfrînații, iar apoi Paradisul Pămîntesc. Aceasta este structura majoră.

E invers față de Infern, unde se cobora și, spre final, păcatul era tot mai greu. Aici infracțiunile mai apăsătoare sînt la început.

Pe măsură ce ticăloșia se expiază prin suferință, sufletul urcă. Păcătoșii, prin tortură, penitență, rugăciuni și regret se purifică, devin tot mai ușori, imateriali. Paradoxul este că noi, când urcăm pe un munte, într-o excursie, la început ne mișcăm lejer, iar apoi, cu cât se face mai pieptiș, depunem un efort mai consistent. De la o vreme unii abandonează, fiindcă vârful e cel mai greu de cucerit. Aici e chiar invers! Întii se urcă foarte anevoios. Dar cu cât penitența se prelungește, sufletul se purifică și ascensiunea devine mai ușoară. Practic avem cele șapte păcate capitale, care sînt clasificate aici. În vîrf se află Paradisul Pămîntesc, care însă nu trebuie confundat cu al treilea ținut de după moarte. Este de fapt Edenul creat de Dumnezeu la Geneză, conform Bibliei, locul minunat unde se găseau Adam și Eva, mărul, șarpele etc. S-a dezvoltat o întreagă mitologie legată de căutarea Paradisului Pămîntesc. Iată că Dante l-a plasat, geografic, în vârful piramidei Purgatoriului, în locul unde sufletele ajung deja curățate de păcat, pe măsură ce au urcat și au ispășit.

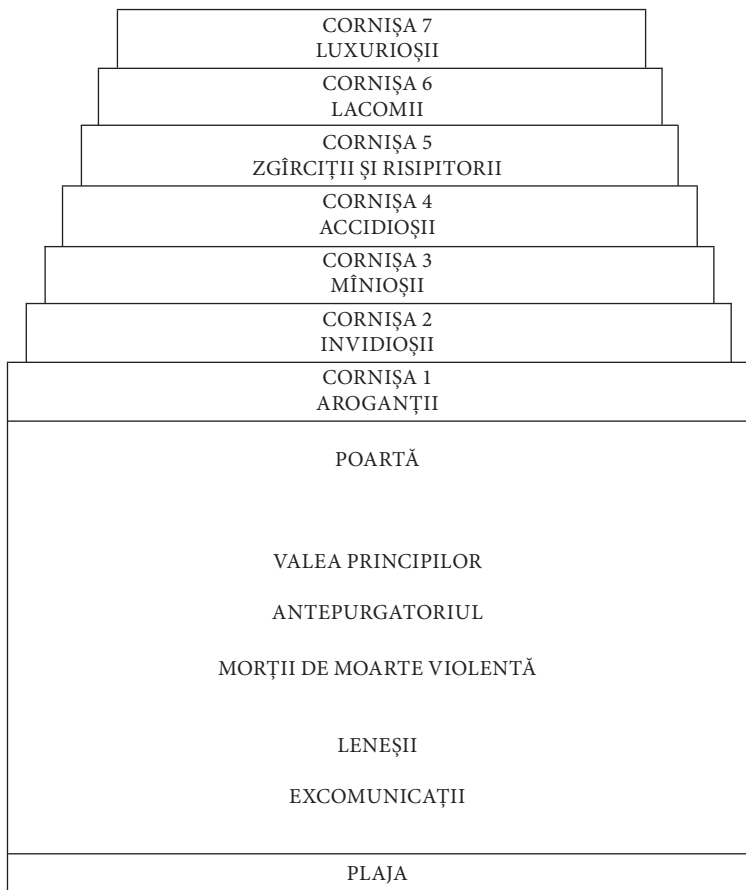
Purgatoriul nu-i pentru eternitate, e un loc intermediar, pe o durată clar delimitată, pînă la sfîrșitul vremurilor și la Judecata de Apoi. Spiritele așteaptă aici lungi perioade, în suferință și penitență, dar au un mare avantaj în comparație cu Infernul, unde totul era veșnic înțepenit, aveam un spațiu-timp blocat pentru eternitate. Dincoace există evoluție, se avansează către Eden. Și ce se întîmplă pe urmă? În partea a treia a *Divinei Comedii*, se zboară. Sufletele ajung imateriale, s-au spălat de păcate, devin de-o puritate angelică și încep să plutească, se înscriu pe orbită. Sînt nouă ceruri care înconjoară planeta noastră. Acela e Paradisul dantesc, care însă trebuie distins de Paradisul primilor strămoși.

Pe scurt aceasta ar fi structura lumii de dincolo și a ținutului ei de mijloc. O clasificare suplimentară ne-o oferă chiar unul dintre personajele principale, Virgiliu, în cîntul al XVII-lea, cînd îi explică lui Dante împărțirea Purgatoriului în trei mari zone. Călăuza se întrebă la un moment dat care-i valoarea fundamentală după care se orientează omul în viață și răspunde: iubirea. Nu putem trăi fără ea. Numai că există trei mari tipuri de păcate, care se comit din cauza ei. Iubirea greșită a aproapelui, care se petrece

atunci cînd, dintr-o afecțiune distorsionată, eșuăm în aroganță, invidie sau mînie. Acestea sînt primele trei cornișe, ce sancționează sentimentul deviat, malformat. Avem o altă categorie de păcat, iubirea domoală, insuficientă, față de Dumnezeu: accidia, lenea. Ea e pedepsită în a doua zonă. În sfîrșit avem iubirea exagerată a bunurilor pămîntești. Este vorba despre zgîrcenie, sau lăcomie, sau desfrînare. Iată cele șapte păcate capitale, dispuse în trei zone. Nu este întîmplătoare această structură. Și în *Infern* erau tot trei spații de tortură majore. Cărțile *Divinei Comedii* sînt în număr de trei: *Infern*, *Purgatoriu* și *Paradis*. Versurile sînt grupate cîte trei și se numesc terține. Versificația are o structură originală, care se cheamă „*terza rima*”. Multiplul lui 3 este 9. În *Infern* există nouă cercuri precedate de Antiinfern. În *Purgatoriu* sînt 7 cornișe (cu păcatele capitale) plus 2 spații (Plaja și Antipurgatoriul). Avem 9 niveluri în total. Plus *Paradisul Pămîntesc*. În *Paradis* vom avea 9 ceruri și *Empireul*, unde se află *Bunul Dumnezeu*. Toată construcția este de-o foarte mare simetrie și se realizează pe acest $3 \times 3 + 1$. Avem 33 de cînturi în *Infern*, tot atîtea în *Purgatoriu*, tot atîtea în *Paradis*, plus cîntul introductiv. Ceea ce dă 100. Totul este extrem de proporțional și limpede trasat. Există o puternică simbolistică a cifrelor, au scris despre ea unii comentatori clasici. Nimic nu este întîmplător în *Divina Comedie*.

PURGATORIUL LUI DANTE

PARADISUL PĂMÎNTESC

Să venim acum la regulile Purgatoriului. Mitologic am lămurit situația, ne rămân celelalte două criterii. Conform regulilor geografice, se poate ajunge aici doar cu luntrea condusă de înger. Penitenții debarcă pe plajă, unde are loc un întreg proces, Dante este întâmpinat de un personaj antic, Cato, care îi impune să se spele pe chip de zgrunțul Infernului, să se lege la brâu cu o fișie de stof, simbol al flexibilității, al ușurinței cu care trebuie să te lepezi de păcate. Asistăm la o serie de ceremonialuri simbolice. Apoi începe ascensiunea.

Cum se avansează în Purgatoriu? Există o alternanță zi-noapte. S-au scris cărți care tratează despre astronomia și astrologia *Divinei Comedii*. S-a calculat – din indiciile presărate în versuri, soarele era ba în dreapta, ba în față – că Dante are nevoie de patru zile pentru a străbate distanța de la rădăcina muntelui pînă la Paradisul Pămîntesc. Expediția se desfășoară în perioada Paștelui din anul 1300. Deși este o călătorie care pare imaginară, fantastică, închipuită, ea este înnobilită cu trăsături de exactitate, încît pot fi socotite zilele sau orele și nu este deloc un abuz să facem asta.

Totul este de-o mare precizie, tocmai pentru a ne transmite impresia sau convingerea de acțiune reală, trăită. Nu e ceva de-acolo, de dincolo, din imaginar. După cum ne asigură poetul (într-un minunat joc de cuvinte, ce combină dubla repetiție și dubla aliterație a consoanelor „v” și „m” cu vocalele „e” și „i”) „*Non vide me di me chi vide il vero*” – n-a văzut mai bine ca mine cel ce-a văzut adevărul. Aventurile de pe lumea cealaltă fac mereu referire la ceea ce exista pe vremea lui Dante, la istoria italiană, la filosofie, la moduri de gîndire și trăire, la realitățile cotidiene. Avem prin urmare o alternanță zi și noapte. Dar urcușul se poate realiza numai ziua, doar pe lumină poți lupta împotriva păcatului. Cînd e noapte, rațiunea e întunecată și nu mai poți distinge între bine și rău. Inclusiv simbolic poate fi citită cu folos *Divina Comedie*. Atunci cînd ceva nu-ți este clar, așază-te și așteaptă să fie ziua, să se facă lumină. Ia-ți deciziile doar atunci cînd totul e limpede, nu te năpusti cînd lucrurile sînt încurcate.

Așadar vine noaptea, Dante se culcă, doarme, are pe rînd trei vise alegorice, legate de înfruntarea dintre bine și rău. Apoi se trezește, vin zorii de ziuă, roua, puritatea. Și el își continuă călătoria.

Trebuie spus că fiecare cornișă dintre cele șapte este străjuită de un înger. Primul gardian, din dreptul porții, îi marchează peregrinului Dante, cu spada, șapte litere P pe frunte, cele șapte păcate teologice, pe care el trebuie să le spele, să le elimine, în călătoria sa inițiativă. Pe măsură ce înaintează, la intrarea în fiecare cornișă există câte un gardian care, atunci când îl vede acolo, îi recunoaște eforturile de purificare și îi șterge unul dintre P-uri. Avem această latură foarte concretă a călătoriei, fiindcă el pornește cu literele inscripționate pe frunte, dar pe măsură ce urcă, devine tot mai imaterial, avansează spre Paradis. Este iertat, pe rînd, de câte un păcat, pe traseul penitenței, trupul său devine tot mai imponderal.

În privința regulilor de etică, să vedem cum se ajunge în Purgatoriu. Pe baza smereniei, a căinței! Există de pildă zgîrciți și risipitori atît în Infern, cît și în Purgatoriu. Sau invidioși găsim și aici, și dincolo. Ei au păcătuit privind mereu ba în stînga, ba în dreapta cu ciudă, nu și-au văzut de propriile destine. Ei bine, au tocmai privirile blocate, au pleoapele cusute cu sîrmă. Sau în Infern îi întîlnim pe infidelii în iubire. Au schimbat partenerul, n-au fost statornici, au gravitat de la unul la altul, sau de la una la alta. Sufletele lor, sub formă de păsări, sînt mînate de o furtună extraordinară, care le izbește unele de altele și le lovește apoi de stînci, cu foarte mare violență, pentru eternitate. Nu au răgaz de odihnă. În Infern și în Purgatoriu funcționează „*la legge del contrappasso*”, care sancționează infracțiunea comisă prin chiar modul cum a fost înfăptuită. Legea echivalenței pedepsește păcatul prin însăși natura sa, ori răsturnînd, ori exacerbînd tipul și intensitatea păcatului.

Dar cum de unii ajung în Infern, iar alții în Purgatoriu? Avem zgîrciți și într-o parte, și în cealaltă. Avem desfrînați și aici, și dincolo. Cheia explicației stă în atitudinea față de felul cum trăiești, față de modul cum îți vezi păcatul. Există oameni care comit nelegiuirea și parcă sînt mîndri de asta, continuă, își exacerbează nemernicia. Este limpede că aceia ajung în Infern. Pe de altă parte, dacă ai puterea de-a regreta, chiar de-a cere iertare și a repara ticăloșia, de-a te căi pentru ceea ce ai făcut, ți se dă o nouă șansă. Pot fi doi oameni care au comis același păcat, dar unul îl afișează cu orgoliu, ori se complace în el – acela va ajunge în Infern pentru totdeauna. Altul

îl regretă, eventual în sinea lui – fiindcă se poate produce o căință interioară, ascunsă – și primește o nouă șansă în Purgatoriu.

Trebuie să adaug că penitența de dincolo poate fi ușurată de rugăciunea celor vii. La biserică auzim același îndemn: să ne rugăm pentru sufletele celor morți. Nu este o simplă figură de stil, e ceva înrădăcinat în doctrină și reluat de Dante cu instrumente literare. Rugăciunea celor vii diminuează pedeapsa, o îmblânzește, o scurtează. Rudele sau prietenii celui decedat pot implora intervenția sfinților ori a Bunului Dumnezeu, pentru reducerea chinurilor expierii. Există un personaj, Sapia se cheamă, o femeie din vremea lui Dante, în cântul XIII din *Purgatoriu*, care era extrem de răutăcioasă, îi „toca” din gură pe toți. Ea a avut mare noroc cu un contemporan, un om sfânt, Pier Pettinaio pe numele său. Când Sapia a murit, el s-a rugat atât de intens pentru sufletul ei încît a reușit s-o smulgă din Antipurgatoriu, s-o propulseze în față pe calea mîntuirii.

Păcatul comis de un om poate duce la instituirea unor grupuri de rugăciune. Penitența e transformată într-un mecanism social, prin care sînt îndemnați contemporanii la umilință și căință. Acestea sînt variantele care deschid calea spre iertare. Cea mai mare putere a păcătosului, cel mai mare atu al său, este să se căiască, să-i pară rău. Și atunci are toate șansele să se mîntuiască. De aceea spiritele de aici se disting toate prin umilința permanentă. „Nimeni dintre ei nu pretinde sau invocă drepturi, nu se consideră mare sau oricum autosuficient; dar cere sau roagă cu umilință ajutorul altora” (A.M. Chiavacci Leonardi).

În ce fel se ispășește în Purgatoriu? A observat-o deja Le Goff, există trei tipuri de expiere. O dată e pedeapsa fizică – și aminteam situația invidioșilor, care au pleoapele cusute cu sîrmă, sau a aroganților care poartă pe capete niște bolovani: cei care stăteau mereu cu nasul pe sus, cu semeție, acum sînt lipiți cu frunțile de pămînt. Iată echivalența de care vorbeam. O altă cale de ispășire este meditația la păcatul ce trebuie spălat și la virtutea opusă. Întîlnim numeroase pilde ale morților iluștri și întîmplări de blîndețe și generozitate, ba din Biblie, ba despre eroi și sfinți ai lumii antice și medievale. Aceștia sînt prezentați de-a lungul traseului de

penitență. Nu în ultimul rând: prin rugăciune. Răsună foarte multe rugăciuni în Purgatoriu, se aud cînturi ceremoniale, liturgice, cu versuri fie în italiană, fie în latină. Și toate cîntecele sau melodiile intonate se remarcă prin caracterul lor suav, senin și iubitor.

După cum notează cercetătorul francez, „spălarea de păcate pe munte se face în trei feluri. Printr-o pedeapsă materială, care biciuiește apucăturile cele rele și îndeamnă la virtute. Prin meditație la păcatul ce trebuie spălat și la virtutea opusă: întrucîtva, în *Purgatoriu*, avem un tratat despre virtuți și despre vicii. Meditație favorizată de pilda morților iluștri sau cunoscuți, întîlniți pe cornișe. (...) În sfîrșit, purificarea se face prin rugăciune, care spală sufletul de păcate, îl întărește în slava lui Dumnezeu și exprimă speranța”.

Să ne oprim într-o scurtă analiză comparativă la primele două tărîmuri de dincolo. În *Infern* se coboară mereu spre stînga, în cercuri. În *Purgatoriu* se urcă spre dreapta, pe cornișe. (Am putea discuta și despre simbolistica direcțiilor: stînga e păcatul și pesimismul, dreapta e virtutea și optimismul.) Ambele trasee se îngustează treptat: *Infernul* în adîncime, *Purgatoriul* în înălțime. În *Infern* se realizează o progresie spre viciu, în *Purgatoriu* avem o progresie spre inocență. În *Infern* coborîrea este tot mai anevoioasă, pe măsură ce spiritul se afundă în păcat, e tot mai copleșit. În *Purgatoriu* urcușul este tot mai lesnicios, spiritul e tot mai eliberat, fericit și luminos. În *Infern* sînt pedepsite păcatele ca atare. De aceea există așa de multe spații ale damnării: pentru zecile de păcate care se manifestă, avem nenumărate cotloane. În *Purgatoriu* nu păcatele sînt pedepsite, ci tendințele greșite care au condus spre infrațiuinea respectivă. Un comentator, Manfredi Porena, a explicat-o limpede: „sufletul din *Purgatoriu* a fost iertat de Dumnezeu: păcatul său a fost uitat și trebuie, dimpotrivă, să-și spele impuritatea sufletului care a reprezentat cauza aceluia; drept care clasificarea sufletelor expiante este o clasificare nu a faptelor, ci a tendințelor păcătoase, și Dante o face după schema creștină a celor șapte păcate capitale. Un criminal care nu se căiește merge în *Infern* și găsește un cerc destinat criminalilor; un criminal care regretă fapta comisă merge în *Purgatoriu*, dar nu găsește un cerc unde să-și ispășească crima; însă merge acolo unde se pedepsește

tendința păcătoasă care a fost cauza crimei: la unii zgîrcenia, la alții mînia, la alții altele”.

O avizată comentatoare contemporană scoate în evidență temelia filosofică și teologică diferită, pe care se sprijină cele două ținuturi ale suferinței. *Infernul* e construit după *Etica nicomahică* a lui Aristotel. În schimb *Purgatoriul* e structurat după cele șapte păcate capitale, incluse în gîndirea creștină de Grigore cel Mare și Sfîntul Toma din Aquino. Ierarhia infernală se bazează pe justiție. Cea purgatorială se înalță pe iubire. Pe fiecare treaptă a Purgatoriului este proclamată una dintre virtuțile fundamentale. Dar acestea nu sînt virtuți etice, ci de iubire creștină: umilința, mila, pacea, căutarea binelui, cumpătarea, castitatea (A.M. Chiavacci Leonardi).

În *Infern* figura umană a osîndiților se profila orgolioasă. Întîlneam de-a lungul expediției personaje memorabile, puternic individualizate, care s-au impus cu povestea lor de excepție (Paolo și Francesca, Farinata, Brunetto Latini, Ulise, contele Ugolino). În *Purgatoriu* personalitatea umană se apleacă, se curbează, asemeni stufului cu care Dante trebuie să-și lege mijlocul, în semn de penitență și umilință, pentru a-și continua călătoria. „În *Infern* există mari individualități, dar nu există coruri; ura e solitară. În *Purgatoriu* nu avem mari individualități, dar întîlnim coruri: iubirea e simpatie, dualitate, un suflet ce caută alt suflet” (Fr. De Sanctis). Orgoliul personalităților solitare alunecă în umilința plină de virtute creștină a personajului colectiv.

Centrul de importanță și de semnificație al Purgatoriului se află în cîntul al XVI-lea, adică la jumătatea întregului univers construit de poetul italian. Aici, în al cincizecilea cînt al *Divinei Comedii*, găsim temelia învățaturii lui Dante, ce anume a vrut el să ne spună cu insistență. Ceremonialul e practic același ca peste tot: protagonistul ajunge pe o cornișă, remarcă un anumit păcătos, îl întreabă cine este, cine se mai află alături de el și realizează astfel o descriere în sinteză a respectivului păcat. Totodată face o panoramă a evenimentelor prezente și trecute, a personajelor reale, istorice, literare sau mitologice, a tot ceea ce se știe și se cunoaște. Ei bine, în cîntul al XVI-lea, sufletul de referință este Marco Lombardo, altminteri o figură istorică ștearsă, identificată cu ezitari

de comentatori. Marea întrebare pe care Dante i-o adresează e următoarea: care este cauza răului pe Pământ? De ce atâtea spirite damnate, de ce această avalanșă de păcătoși?

58. *Lo mondo è ben così tutto deserto
d'ogne virtute, come tu mi sone
e di malizia gravido e coverto;
61. ma priego che m'addite la cagione,
sì ch'ì' la veggia e ch'ì' la mostri altrui;
ché nel ciel uno, e un qua giù la pone. (Purg. XVI)*

Unii așază cauza răului în ceruri, alții pe pământ. Care este realitatea? Căci dacă vom ști de unde provine păcatul, vom putea apoi să-l combatem, să-l eliminăm. Spiritele de dincolo sînt mai luminate la minte decît noi, cei care încă trăim. Sînt datoare să ne învețe cum să procedăm. Iar Marco Lombardo îi explică următoarele lucruri. Muritorii îi atribuie Cerului toate evenimentele de pe pământ. Or această explicație e incorectă. Există liberul arbitru: Dumnezeu ne-a creat și ne-a dat drumul în lume. Noi sîntem responsabili de viața noastră, de destinul nostru, de opțiunile noastre. Dacă n-ar fi așa, n-ar avea rost Infernul sau Purgatoriul. Așadar pedeapsa și recompensa depind de alegerea noastră, a fiecăruia. Sîntem investiți cu liberul arbitru, pe baza căruia ne luăm deciziile, dar apoi sîntem și răspunzători pentru ceea ce am ales.

79. *A maggior forza e a miglior natura
liberi soggiacete; e quella cria
la mente in voi, che 'l ciel non ha in sua cura.
82. Però, se 'l mondo presente disvia,
in voi è la cagione, in voi si cheggia;
e io te ne sarò or vera spia. (Purg. XVI)*

Asta este învățătura principală: oamenii acționează liber și sînt răspunzători pentru ceea ce fac. Iar Marco Lombardo își continuă explicațiile, care dobîndesc o dimensiune mult mai amplă, devin aproape un curs academic, prin evoluția înlănțuită a ideilor. Sufletul uman a fost creat simplu și jucăuș, ispitit de plăceri la început. Sîntem mai înclinați spre păcat, fiindcă spiritul e ușuratic.

Așa că e nevoie de legi, care să ne guverneze în mod rațional, să ne îndemne să mergem nu după plăceri, ci după reguli. Bine, legile se fac, dar cine are grijă ca ele să fie respectate? Care sînt acele instituții? Nici una, din păcate! Rădăcina răului e îngropată în adîncurile individului, care nu-și asumă corect liberul arbitru. Dar ea este legată și de organizarea politică a realităților din jurul nostru. În Evul Mediu se știe că erau două mari puteri, Biserica și Imperiul, Papa și Împăratul, într-o luptă permanentă. Marea dezbateră de-atunci asta a fost: cine e mai important? De aceea s-au creat și două partide politice, guelfii și ghibelinii. Era o confuzie instituțională. Interferența dintre puterea civilă și puterea religioasă a dus la decăderea Romei, la cearta dintre creștini, care nu mai știau de cine să asculte, de puterea seculară ori de cea bisericească. Problema trebuia rezolvată. După cum explică Marco Lombardo, Roma avea odinioară două astre luminoase, care iluminau ambele căi, pe cea a lumii și pe cea a Domnului („*l'una e l'altra strada / facean vedere, e del mondo e di Deo*”, XVI, 107-108). Apoi unul (Papa) l-a stins pe celălalt, i-a uzurpat puterile, iar spada s-a întîlnit cu bastonul episcopal; puterile s-au contopit nociv. Acest aspect produce efecte teribile, fiindcă unul a ajuns să nu se mai teamă de celălalt (lipsește separația puterilor în stat, am spune cu terminologia noastră). În ziua de azi, își continuă personajul medieval analiza, Biserica de la Roma, întrucît a confiscat puterea civilă și a alipit-o ilicit la cea religioasă, a căzut în noroi. Iar protagonistul călător îl completează: ai dreptate, Marco, acum pricep de ce Leviții (tribul ebraic din care proveneau preoții) au fost excluși de la stăpînirea de bunuri: pentru a se limita doar la practicarea cultului.

Dante își prezintă de altminteri soluția politologică, pe aceleași coordonate, și în tratatul *Monarhia*. El ne spune că ambele puteri instituționale sînt extrem de importante, ca Soarele și Luna. Împăratul trebuie să aibă grijă de trupurile noastre, iar Papa să vadă de sufletele noastre. Dacă există această conlucrare, la fel cum cele două astre cerești colaborează pentru a ne lumina calea în momente diferite, tensiunile se rezolvă. Însă dacă Papa vrea să ne conducă în activitățile de zi cu zi, sau Împăratul vrea să strîngă dările și impozitele de la mănăstiri, se creează această interferență.

Problema politologică este legată de suprapunerea instituțiilor. Nu e clar cine ne comandă, iar atunci facem ce vrem, uităm că avem liberul arbitru, comitem păcatele, nu le regretăm și ajungem pe calea pierzaniei. Iată centrul de semnificație al Purgatoriului, temelia întregii structuri pe care poetul își înalță învățămintele. După cum se constată, avem o strinsă împletire de argumente istorice, politice, etice, administrative și teologice, care vin să constituie ansamblul edificiului.

Până aici am urmat o cale structurală pentru a face cunoscut poemul. Dar firește că există și alte poteci. Se poate selecta o înșiruire de personaje notabile, sau de artiști reprezentativi. *Purgatoriul* este o carte unde arta e la mare preț, în diversele sale forme de manifestare. Avem pictori, poeți, miniaturişti, muzicieni. Ne confruntăm cu dezbateri despre finalitatea artei, despre specificul artelor. Dacă urmărim aceste boabe de mărgelă, ale personalităților artistice care se perindă, îl putem aminti pe muzicianul Casella, din cântul al II-lea. Îl avem pe pictorul miniaturist Oderisi da Gubbio, admirat de Dante în cântul al XI-lea. Îl vedem pe Virgiliu, care e călăuză protagonistului și îl îndrumă pînă aproape de Paradisul Pămîntesc, de unde este preluat de Beatrice. Ascultăm mărturiile emoționante ale poetului latin Stațiu, care tocmai și-a încheiat purificarea și îi însoțește pe cei doi o vreme, în ascensiunea spre Paradis. Îl auzim pe Sordello, un trubadur foarte îndrăgit de Dante, pe Bonagiunta Orbicciani, un poet contemporan dintr-o grupare artistică diferită, care însă dezbate despre trăsăturile specifice ale curentului „Dolce Stil Novo”, sau pe Guido Guinizzelli, însuși părintele acestei direcții literare în care se include și Dante. Ni se face o scurtă prezentare a activităților, a preocupărilor, a obsesiilor lor estetice. Poetul provensal Arnaut Daniel își recită penitența folosindu-se de propriul grai, între timp dispărut. Ce au toți aceștia în comun? Cunoaștem probabil numeroși artiști din ziua de azi. Cum sînt ei? Foarte aroganți, foarte mîndri, cu nasul pe sus! Două mari vedete nu încap în aceeași încăpere! Ei bine, la Dante, în Purgatoriu, încap, fiindcă acolo au în comun umilința. Dacă nu s-ar fi umilit, ar fi sfîrșit în Infern (unde e de asemeni plin de personalități semnificative). Casella îi cîntă din scripcă lui

Dante, îl face să uite unde se află, dar apare imediat Cato și îi alungă pe toți, le reamintește datoria pe care o au, lansează implicit un mesaj împotriva „artei pentru artă”. Opera artistică trebuie să ne ajute la curățarea sufletului, nu să ne distragă, prin frumusețea ei, de la obligațiile vieții virtuoaase. Sau miniaturistul medieval Oderisi da Gubbio, când Dante începe să-l laude entuziast, îi răspunde cu multă modestie: frate, hîrțile pictate de Franco Bolognese, concurentul meu, sînt mai zîmbitoare; el e onorat acum de toată lumea, și eu doar în parte. A crezut Cimabue, cel faimos, că e cel mai bun în pictură, iar acum Giotto e la modă, încît faima primului e deja întunecată. Degeaba se închipuie vreunul mai mare. Peste doi ani, peste zece ani, peste o sută de ani va veni următorul. Trebuie să avem mereu în fața ochilor această conștiință a relativității și umilința. Chiar celebri fiind, dacă ne pierdem smerenia, nu vom ajunge nici măcar în Purgatoriu. Acesta este avertismentul transmis de toți artiștii pe care-i întîlnim acolo.

82. *«Frate», diss'elli, «più ridon le carte
che pennelleggia Franco Bolognese;
l'onore è tutto or suo, e mio in parte. (...)*

94. *Credette Cimabue ne la pittura
tener lo campo, e ora ha Giotto il grido,
sì che la fama di colui è scura.*

97. *Così ha tolto l'uno a l'altro Guido
la gloria de la lingua; e forse è nato
chi l'uno e l'altro caccerà del nido.*

100. *Non è il mondan romore altro ch'un fiato
di vento, ch'or vien quinci e or vien quindi,
e muta nome perché muta lato. (Purg. XI)*

Nu greșește Jacques Le Goff cînd ne spune că *Purgatoriul* dantesc constituie în literatură proiectul cel mai complex de reprezentare a instituției respective. Pe baza poemului au fost realizate apoi numeroase picturi, sculpturi sau adaptări. Dante este un minunat inginer al universurilor fictive și un mare arhitect. Iar după ce am constatat toate acestea, vom putea merge să admirăm cuvintele și să analizăm strategiile stilistice, rimele, metaforele – dintre care unele sînt impresionante. Avem de-a face cu cel mai mare poet al culturii italiene.

Dar înainte de-a reflecta la partea literară a *Purgatoriului*, sîntem datori să punem în evidență ansamblul acestui proiect impresionant, unic în felul lui, care și azi ne captează atenția, fiindcă are la temelie sa un grup de valori etice, care poate că ne frămîntă. Cum să facem pentru a ne mîntui? Sau cum să facem pentru a fi mai buni? (Indiferent dacă mai credem sau nu în mîntuire.) Cum să trăim mîine mai bine decît trăim azi? Noi în sinea noastră. Noi cu ceilalți. Care este traseul pentru a ne îmbunătăți viața? La orice vîrstă, în orice secol. Dante ne oferă un șir de soluții. Învățătura principală, din care se inspiră, stă în pasajul din Evanghelia după Matei: „Oricine se va înălța, va fi smerit; și oricine se va smeri, va fi înălțat”. Umilința ne împinge înainte. Aroganța ne doboară.

Dante umblă să caute libertatea (Purgatoriu I)

Invocația către muze. Apariția lui Cato. Dialogul cu Virgiliu. Cei doi poeți coboară pe țărîm. Dante e spălat cu rouă pe chip și e încins cu stuf.

*1. Per correr miglior acque alza le vele
omai la navicella del mio ingegno,
che lascia dietro a sé mar sì crudele;
4. e canterò di quel secondo regno
dove l'umano spirito si purga
e di salire al ciel diventa degno.*

«Pentru a străbate ape mai blinde își înalță deja pînzele corăbioara meșteșugului meu, ce lasă-n urmă așa groaznică mare; și voi cînta despre a doua împărăție, unde spiritul uman se limpezește și se face demn de-a urca la cer» (v. 1-6). Poezia lui Dante va trata în continuare despre o lume mai blindă, a Purgatoriului, după ce a depășit oribilul univers infernal. Aici vor fi întîlnite sufletele care s-au pocăit și sînt acceptate să se curețe de păcate, înainte de-a urca în Paradis. „Cantica se deschide cu modulul retoric numit protază, adică expunerea subiectului care va fi tratat. Acest subiect e sintetizat ca moment al călătoriei, deja începute în Infern, care